

LUKÁCS DEZSŐ és VAJON IMRE:

**GELEI GÁBOR EMLÉKEZETE,
HALÁLÁNAK ÖTÉVES ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL**

(1915. VIII. 20—1952. VIII. 23.)

A magyar zoológiát, a magyar tudományt 1952 májusában fájdalmas veszteség érte. Eltávozott az élők sorából *Gelei József* akadémikus, a világhírű zoológus. Az atyát rövidesen követte fia, Gábor. *Gelei Gábor*, főiskolánk tanára hosszas szenvedés után 1952. augusztus 23-án meghalt Budapesten. Felőrölte fiatal szervezetét munkássága kibontakozásának előestéjén a benne évek óta lappangó kór. (*Lymphosarcoma.*) Halálának 5 éves évfordulója alkalmából a munkatárs és tanítvány, a főiskola tanári kara nevében emlékezünk *Gelei Gáborról*.

1915. augusztus 20-án született *Árkoson* (Erdély, Háromszék megye.) Gyermekévei és ifjúsága úgyszólván gondtalan volt. A szülői házból hozta magával az állatok, majd később az állattan iránti szeretetet. Már kisgyermek korában örömmel rándult ki apjával a természetbe, tanuló társai játékaik nem kötötték le. Elemi iskoláit *Kolozsvárott*, a gimnáziumot *Szegeden* végezte. Ekkor már rendszeresen járt kirándulni, állatokat gyűjteni, vadászni atyjával, a hírneves egyetemi tanárral. Az V. gimnázium elvégzése után a *Szt. Anna-tónál* segédkezett atyja kutatómunkáinál. VII.-es korában előadást tartott a recessív öröklődésről. Jeles tanuló volt és jeles eredménnyel érettségizett is 1933-ban.

Ezután katonai szolgálatra vonult be, majd 1934-ben a szegedi Tudományegyetemre iratkozott be. Atyja irányítására itt előbb fizikát és kémiát tanult, majd kémia-természetrajzszakos tanárként szerzett 1939-ben kitűnő eredménnyel tanári oklevelet. Egyetemi évei alatt elkezdte a tudományos kutatásokkal való foglalkozást is. Beadott pályamunkáival az egyetemi pályázaton két alkalommal nyert pályadíjat, külön dicsérettel.

1937 nyarán a berlini *Collegium Hungaricum*ban volt két hónapon át. Később *Bécsben* és *Münchenben* képezte tovább magát az ottani zoológus professzorok irányításával. Egyéniségére és további munkájára *Frisch* müncheni professzor volt nagy hatással. Ezt a külföldi tanulmányútját felhasználta egyúttal az ottani szakemberekkel való kapcsolat kiépítésére és ezt élete végéig meg is tartotta. 1938-ban doktorált *summa cum laude* eredménnyel.

1941-ben megnősült. Feleségével, *Magdó Ilonával* példás családi életben nevelte 3 gyermekét, *Juditot* (született 1942-ben), *Gábort* (sz.: 1944), és *Pistit* (sz.: 1950). Felesége segítőtársa volt dolgozatai korrek-túrázásában, könyve rajzainak elkészítésében is.

1941—44 között *Jendrassik* professzor intézetében dolgozott és így érdeklődése a biokémia és a fiziológia irányába terelődött. Ezen a területen dolgozott tovább élete végéig.

A második világháborúval kapcsolatos katonáskodása munkáját erősen gátolta. 1947 decemberében tért haza a szovjet hadifogságból. Ekkor a szegedi *Polgári Iskolai Tanárképző Főiskolára* helyezték, mint az állattan megbízott előadóját. 1948-ban a *Debrecenben* megalakult *Pedagógiai Főiskola* biológiai tanszékére nevezték ki. Itt kapcsolódott bele az általános iskolai tanárképzésbe. 1949-ben a *Debrecenből Egerbe* áthelyezett főiskola átköltöztetésében tevékenykedett. Ezután az *egri Pedagógiai Főiskolán* az állattan tanszékvezető tanárává nevezték ki. A tanszék munkája nehéz körülmények között indult, hiszen az új intézmény — az egri Pedagógiai Főiskola — felszerelése ekkor még sem az oktatáshoz, sem a kutatómunkához nem volt elegendő. Nem csüggedett, hanem lendülettel látott mind az oktató-nevelő, mind a tudományos munkához. Betegsége azonban már ekkor olyan erősen jelentkezett, hogy oktató-nevelő munkáját hónapokon át *Hortobágyi Tibor* és *Lukács Dezső* látta el. Betegségéből való felépülése után külső, óraadó munkatársak segítségével oldotta meg a tanszékre háruló oktatási és nevelési feladatokat. Fejlesztette megfontolt vásárlások révén a tanszék szertárát és könyvtárát. A kutatómunkához fontos műszereket szerzett be. Lassan tanszéke is erősödött. Előbb *Bende Sándor*, majd *Lukács Dezső* és tanítványa, *Vajon Imre* lettek munkatársaivá.

Egészségét betegsége, — amely 1947-ben jelentkezett vállfájás alakjában és amelyet reumának minősítettek, — mindinkább aláásta. Többször kellett orvosi kezelést igénybe vennie. Akaraterejével dacolt a betegséggel, a fájdalomakkal szemben, és minden téren egész emberként töltötte be hivatását. Tanítványai és munkatársai előtt a végsőkig leplezte betegségét. Igyekezett derült és vidám maradni. A sok szenvedés és megtörtség azonban egyre jobban jelentkezett. 1952-ben ismét klinikára kellett mennie. Sorsába nem tudott beletörődni, otthagyt a betegágyat és visszajött a főiskolára. Betegsége ismét elhatalmasodott és visszakerült a klinikára. Hallgatói kérésére a tanév végén betegem eljött vizsgáztatni, de a vizsgáztatásokat át kellett adja munkatársainak. Ismét visszatért a budapesti klinikára, de még Egerből való eltávozása előtt a nyári szakosító tanfolyammal kapcsolatban adott munkatársainak utasításokat. Ekkor már mindössze két hónap volt hátra életéből. Halálos ágyán is élete utolsó pillanatáig tevékenykedett. »*Állattani kísérletek és gyakorlatok*« c. könyvének tördelt korrektúráját ott nézte át. A könyv megjelenését már nem érthette meg, a *limphosarcoma* 1952. augusztus 23-án végzett munkássága kibontakozásának előestéjén *Gelei Gáborral*.

Gelei Gábor lelkes kutató és tanár volt. A tudományos munka iránti szeretetet atyjától tanulta és azoktól a professzoroktól, akik mel-

lett munkatársként dolgozott. Édesapja irányítása mellett legelőbb protisztológiai kutatásokkal kezdett foglalkozni. 1937-ben fölfedezte és leírta a *Paramecium*nak egy új rácsrendszerét. Munkáját 32 db szép mikrofotografiával illusztrálta [1]. Még ebben az évben Kocsis Endrével közös kémiai tanulmánya jelent meg [2]. 1938-ban megjelent doktori értekezése [3], amelyben részletesen feldolgozta a paraméciumnak 1937-ben felfedezett rácsrendszerét. Újabb eredményeket ért el a csillós véglények idegrendszerének kutatásában [5]. Tisztázta a *Colpidium colpoda Ehrbg.* kiválasztó szervének alkatát [6]. Új ezüstözési módszereket dolgozott ki a Cilliata kutatáshoz [9]. Újabb részleteket tárt föl a *Paramecium* kiválasztó szervének felépítésében és működésében [10]. Tisztázta a *Cinetochilum* neuronema rendszerének anatómiai viszonyait [11].

Protisztológiai vizsgálataival párhuzamosan az élettan területén is elkezdte a vizsgálatokat. A tihanyi Biológiai Kutató Intézetben tanulmányozta a kolcinin hatását a *Drosophila* szervezetére [7—8]. Foglalkozott a kromatoforonok kettős beidegzésének kérdésével [12].

Jendrassik professzorral együtt élettani kísérleteket végzett az acetilkolinnal a váz izmok idegműködésére vonatkozólag [13]. Tanulmányozta a lép szerepét a bilirubin képzésben [14].

Mind protisztológiai, mind élettani, fiziológiai munkáiban sok szép és értékes új tudományos eredményt ért el ezeknek a tudományágaknak területén. További tudományos munkásságát már csak Egerben folytathatta, hiszen — amint már említettem — a második világháború és hadifogság éveken át megakadályozta munkájában. Egerbe kerülve a Bükk-hegység forrásainak, csermelyeinek, patakjainak állatvilágát kezdte kutatni. A laboratóriumban kísérletezett a hidra fajok vegetatív hibridizálásával. Lillafüreden a Szinvában felfedezte az *Euplanaria gonocephala* *Dug.* rendellenes, többszemű példányait és a rendellenesség okát kezdte vizsgálni. A *Magyar Tudományos Akadémia* is támogatta mindezeket a kutatásokat, amelyek azonban *Gelei Gábor* korai halálával abbamaradtak, és a róluk szóló feljegyzések is elvesztek. Örömmel és lelkesedéssel foglalkozott az általános iskolai szaktanár-képzéssel és sokat törődött az általános iskolai állattan tanításának kérdésével is. Hangsúlyozta, hogy az iskolai állattan-oktatást csak akkor lehet emelni, ha az órákat bemutatásokkal, kísérletekkel élővé, gazdaggá tesszük. Ezen a téren maga járt jó példával elől. Előadásait, gyakorlatait gazdagon demonstrálta. Ez a felfogás vezette egy olyan könyv megírására, amely az általános iskolai szaktanároknak nyújt sok segítséget és útmutatást iskolai munkájukhoz. Hozzáfogott tehát az »*Állattani kísérletek és gyakorlatok*« c. könyve anyagának összegyűjtéséhez [15], amelyet élete utolsó munkájaként be is fejezett. Az állattan oktatásának mind az általános, mind a középiskolai, mind a főiskolai módszerét javítani törekedett. Az iskolai kísérleteknél és gyakorlatoknál eredményesen felhasználható újításokat adott be a Főiskola Újítási Bizottságához. Ilyen volt pl. »Modell a rovarszárny működésének magyarázatához«, vagy »Áramszaggató izomélettani kísérletekhez«, stb.

A főiskolai tanárok munkaközösségének tagjaként résztvett a főiskolai központi jegyzetek elkészítésében. Az »Általános állattan I.« és »Állattani gyakorlatok« jegyzetekben ő is írt fejezeteket. Ezek a kéziratként kiadott jegyzetek 1952-től 1954-ig, a főiskolai Állattan I. könyv megjelenéséig segítették a hallgatóságot tanulmányaiban. A Közoktatásügyi Minisztérium 1951-ben megbízást adott a Pedagógiai Főiskolák állattani tankönyvének megírására. Ennek előkészítő tárgyalásain *Gelei Gábor* is részt vett, mint a könyv egyik társszerzője. A megvalósítás munkájában azonban már nem tudott részt venni. Pedagógiai tevékenysége megnyilatkozott akkor is, amikor a középiskolai állattan tankönyv kéziratát bírálta 1950-ben.

Az általános iskolai tanárképzéssel nemcsak a nappali tagozaton, hanem a levelező hallgatók oktatásán keresztül is foglalkozott. Óráira lelkiismeretesen és nagyon gondosan készült. Előadásai gördülékenyek, könnyen érthetők voltak. Változatos bemutatásokkal színezte is azokat. Magyarázat közben sokszor fogta homlokát kezével, miközben könyökét a kis előadói asztalra helyezte. Rosszallását göndör hajának hátrasimításával, megelégedését szelid mosollyal fejezte ki. Nevelői egyéniségében ember és tanár volt a szó szoros értelmében. Komoly külső és meleg érző szív jellemezték. Hallgatóinak apró problémáit is megértette és ha tudott, segítette a megoldásban. Őszinte, nyílt volt, harcolt az igazságért, tanítványai szerették.

Eger kulturális életében is szerepet játszott, a különféle rendezvényeken előadások tartásával végzett szakmai ismeretterjesztő munkát.

Magatartása határozott jelleméből fakadt; tudományoszeretét az egyéniségére hatást gyakoroló személyek: *édesapja, Frisch, Jendrassik*, stb. professzorok fejlesztették. *Gelei Gábor* szerette tudományát. Szerette oktató-nevelő munkáját. Érdeklődése sokoldalú volt. Sok szorgalommal, lelkesen foglalkozott a kutató munkával is. Tudományos alkotó tevékenysége még nem bontakozhatott ki. Befejezett és megkezdett munkái azt mutatják, hogy *Gelei Gábor* korai halálával veszteség érte főiskolánkat és a magyar zoológiai kutatásokat is.

Gelei Gábor irodalmi munkássága.

1. Ein neues Fibrillensystem im Ectoplasma von Paramocium: zugleich ein Vergleich zwischen dem neuen und dem alten Gittersystem. Archiv f. Protistenkunde Bd. 89. 1937.
2. Nachweis von Mercurio-, Mercuri und Silber-Jonen durch Tüpfelreaktion. Zeitschr. f. anorg. u. allg. Chemie. Bd. 232. 1937. Kocsis E.-vel.
3. A Paramecium új rácsrendszere. (Doktori értekezés.)
4. Bütykös áslód a szegedi Fehér-tón. Természet. 1938. (3.)
5. Über die Isolation der erregungsleitenden Bahnen bei Ciliaten. Biol. Zentralbl. Bd. 58. 1938.
6. A Colpidium colpoda kiválasztó szerve ezüstözések alapján. Acta Biol. 1939.
7. A colchicin hatása a Drosophila melanogaster-re. Magy. Biol. Kut. Int. munkáiból. XI. köt. 1939. Csiki L.-al.
8. Die Wirkung des Colchicins auf Drosophila melanogaster. Biol. Zentralbl. Bd. 60. 1940. Csiki L.-al.

9. Neue Silbermethoden im Dienste der Protistenforschung. (Komplexsilberverbindungen.) Zeitschr. f. Wiss. Mikr. u. f. mikr. Technik, Bd. 56. 1939.
10. Neuere Beiträge zum Bau und zu der Function des Excretionssystem von Paramecium. Archiv. f. Protistenkunde. Bd. 92. 1939.
11. Cinetochilum und sein Neuronemensystem. Arch. f. Protistenkunde. Bd. 94. 1940.
12. Zur frage der Doppelinnervation der Chromatophoren. Zeitschr. f. vergl. Physiologie. Bd. 29. 1942.
13. Acetylcholin und die natürliche Innervation des Skelettmuskels. Naturwiss. 30. Jg. 1942. Jendrassik L.-al.
14. A lép bilirubinképző szerepéről. EME. Orvostud. Szakoszt. Értesítője. 57. köt. 1944. Obál F.-el.
15. Állattani kísérletek és gyakorlatok. Tankönyvkiadó V. 1952.

EGY ISMERETLEN KAZINCZY-LEVÉL

Mint ismeretes, II. József »új, közös iskolák« (vagyis állami iskolák) létesítésére adott ki rendeletet és e célból öt iskolai kerületre (»tudománybeli megyére«) osztotta fel az országot. 1786 őszén* Kazinczy Ferencet nevezték ki a kassai kerületbe tanfelügyelőnek (»inspector«-nak), ahol ezt a tisztségét 1791 ápr. 1-ig töltötte be. Kazinczy ebben a minőségében két ízben is tárgyalt az egri görög nem egyesült hitközség tagjaival egy közös (»vermischte«) iskola felállítására ügyében, akikkel azonban nem tudott megállapodásra jutni. Tárgyalásairól levélben számolt be gr. Eszterházy Károly egri püspöknek, amelyet most teszünk közzé.

A levél szerint az egri görögök bizalmatlanok voltak a püspöki várossal szemben, ezért inkább saját, görög iskola megszervezéséhez ragaszkodtak, és e céljukat — mint ezt az egri görögökről szóló múlt évi tanulmányomban kifejtettem — 1789-ben végre el is érték.

Az eredeti levél szövege így hangzik:

*Hochgebohrner Graf,
König Ober Studien Direktor!*

In Bezug auf das mir untern 12 Junii d. J. No 1005/347. mitgegebenen Statthalterÿ Intimat von 29. April desselben No 15430/1577, Kraft dessen zu Erlau der Antrag auf eine dort einzuführende nicht unirt Griechische, oder allenfalls Vermischte Nationalschule gefasst werden müsste, reiche ich Eu. Hochgeb. folgenden gehorsa/m/-sten Bericht ein:

Ich nahm dieses Geschäft mit den Gliedern der Erlauer griechisch nicht unirten Gemeinde zwei verschiedenarten vor das erstemal d. 25.8-ber und neuerdings den 28-ten 9-ten und 30-ten des letzthin verflossenen bei dem ersten Versuch sahe ich alle meine Schritte, diesfalls einer Abhandlung vor zu nehmen, vereitelt, weil Sie eine Bittschrift allerhöchsten Ortes wegen der Zulassung des Demeczischen Capitals von 2000 fl. gegen 8. pro 100 Intesse bei sich zu behalten, eingericht, aber dazumal selbst eine Antwort von ihren Agenten noch

* Fináczy Ernő szerint Kazinczy csak 1789-ben foglalta el tanfelügyelői állását. (Az újkori nevelés története, Bp., Egyetemi nyomda, 1927. 339. l.)